

рішень; фінансування інвестицій в освіту, підготовку та підвищення кваліфікації на виробництві, зміцнення здоров'я та медичного обслуговування, міграцію та пошуки інформації; механізм освоєння інноваційної діяльності, який створить умови переходу до безперервної освіти, окупність вкладених коштів, створення нових робочих місць і гарантовану заробітну плату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : [підручник] / О. А. Грішнова. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2007. – 559 с.
2. Статистичний щорічник Полтавської області за 2008 рік / за ред. Т. Л. Бугайченко. – Полтава : Головне управління статистики у Полтавській області, 2009. – 425 с.

УДК 331.526

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ І БАЗОВІ ІНДИКАТОРИ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

І. М. Новак, кандидат економічних наук

Основні показники ринку праці в Україні [1] упродовж 2007–2008 рр. демонстрували позитивну динаміку – зростали рівні економічної активності та зайнятості населення, знижувався рівень зареєстрованого безробіття, а рівень безробіття за методологією МОП залишався стабільним. Однак з початком фінансово-економічної кризи у другому півріччі 2008 р. виникли негативні тенденції, вплив яких відобразився на підсумкових показниках 2008 р., що характеризують стан зареєстрованого ринку праці (чисельність незайнятих громадян на обліку державної служби зайнятості, рівень працевлаштування, кількість вакансій, навантаження незайнятого населення), а також індикатори руху робочої сили (прийом і вибуття працівників), використання робочого часу (частка працівників, які з ініціативи адміністрації знаходились у відпустках, працювали в режимі неповного робочого часу) й оплати праці (середньомісячна реальна заробітна плата, сума заборгованості з виплати заробітної плати та чисельність працівників, яким своєчасно не виплачена заробітна плата).

Актуальні проблеми регулювання ринку праці досліджують С. Бандур, Д. Богиня, Н. Волгін, Б. Генкін, Дж. Данлоп, Е. Лі-

банова, Л. Лісогор, Н. Лук'янченко, Р. Сміт, М. Портер та ін. Аналіз існуючих досліджень свідчить про нагальну потребу більш глибокого вивчення питання забезпечення гендерної рівності у сфері праці, зокрема в умовах фінансово-економічної кризи. Викладені аргументи визначають актуальність проблеми дослідження базових індикаторів ринку праці України в контексті гендерної рівності та визначення основних напрямів досягнення гендерного паритету. Метою статті є визначення основних проблем і тенденцій розвитку ринку праці з погляду забезпечення гендерної рівності та напрямів подолання гендерних диспропорцій.

Рівень *економічної активності* жінок працездатного віку (15–54 роки) в період 2004–2008 рр. знаходився в межах 68,6–68,7 %. При цьому в 2007–2008 рр. негативна динаміка показника змінилась позитивною. Водночас рівень економічної активності чоловіків працездатного віку (15–59 років) за п'ять років збільшився на 2,3 % до 75,8 % у 2008 р. Показник *рівня зайнятості* жінок працездатного віку має більш позитивну динаміку, але також є меншим і має нижчі темпи росту ніж відпо-

відний показник для чоловіків (2,4 % проти 5,8 %).

Серед населення, яке визначає власний *статус зайнятості* як «безкоштовно працюючі члени сім'ї», відбувається істотне скорочення частки жінок – на 20,4 % або близько однієї третини у 2007 р. до рівня 2000 р. Практично паритетний розподіл за ознакою статі існує серед працюючих за наймом і самозайнятого населення, тоді як серед роботодавців частка жінок не досягає 50,0 %, хоча має тенденцію до збільшення.

Аналіз розподілу зайнятих за *професійними групами* показує, що гендерний паритет існує лише серед працівників найпростіших професій при цьому для даної групи спостерігається незначна тенденція до збільшення частки жінок – на 1,1 % за сім років. Частка жінок є меншою за 50,0 % і має тенденцію до подальшого скорочення серед законодавців, вищих державних службовців і керівників, операторів і складальників устаткування і машин, а також кваліфікованих працівників з інструментом. За професійною групою «кваліфіковані працівники сільського та лісового господарств, риборозведення і рибальства» впродовж семи років частка жінок зменшилась з 58,2 % до 41,0. Серед технічних службовців і фахівців диспаритет між чоловіками та жінками продовжує збільшуватися, і лише у групах професіоналів і працівників сфери обслуговування і торгівлі відзначається тенденція до гендерного вирівнювання.

Серед працівників, *вивільнених з економічних причин*, у 2000–2002 рр. близько двох третин становили жінки, однак з 2004 р. частка жінок має стійку тенденцію до зменшення, внаслідок чого у 2007 р. вона становила 56 %. Разом з тим, за даними 2005–2007 рр. цей показник перевищував 50 % і продовжував збільшуватися в таких видах економічної діяльності, як готелі та ресторани (80,3–82,1 %), транспорт і зв'язок (46,8–51,2 %), фінансова діяльність (58,9–65,4 %), державне управління (51,5–53,4 %). В таких видах економічної діяльності, як освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога частка жінок серед працівників, вивільнених через економічні причини,

перевищує 70 % навіть з урахуванням позитивної динаміки 2005–2007 рр.

В Україні практично існує гендерний паритет за *показником рівня безробіття* населення (за методологією МОП) – відхилення його значень для чоловіків і жінок працездатного віку упродовж 2004–2008 рр. не перевищували 0,3 %, а 2008 р. зафіксовано їх однакове значення на рівні 6,9 %. Динаміка частки жінок у складі незайнятих осіб на обліку державної служби зайнятості та зареєстрованих безробітних є подібною, оскільки переважна більшість осіб, які перебувають на обліку державної служби зайнятості, отримує статус безробітного. З 2002 р. існує тенденція до зменшення обох показників, а за даними 2008 р. зареєстровано істотне їх зниження порівняно з попереднім роком – на 5,1 та 6,1 % відповідно.

Статистичні дані за 2002, 2004–2005 рр. свідчать про досягнення гендерного паритету за показником частки жінок у складі *працевлаштованих громадян*, однак упродовж 2005–2008 рр. вона зменшилась практично до рівня 2001 р. (48,6 %).

Скорочення наполовину існуючого розриву у доходах жінок та чоловіків є окремим завданням щодо забезпечення гендерної рівності в рамках досягнення Цілей розвитку тисячоліття для України до 2015 р. Індикатором досягнення даної цілі є показник співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок і чоловіків. Аналіз свідчить, що на сьогодні реалізація поставленої мети не досягається, адже в 2008 р. співвідношення становило 75,2 %, тоді як плановий показник 2007 р. становив 76,0 %.

Динаміка співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків за окремими видами економічної діяльності ілюструє стійку тенденцію до поглиблення гендерної нерівності у секторах сільського господарства, комунальних і індивідуальних послуг, культури і спорту, відносно низькі рівні даного показника в промисловості, фінансовій діяльності, на транспорті й у галузі зв'язку, сфері комунальних і індивідуальних послуг, культури та спорту (табл.).

Таблиця

Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків за видами економічної діяльності за 2003–2008 рр., %

Вид економічної діяльності	Рік					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Україна	68,6	68,6	70,9	72,8	72,9	75,2
Сільське господарство, мисливство	93,7	89,9	90,5	91,3	91,1	88,6
Лісове господарство	90,5	88,7	90,2	91,5	90,7	92,5
Рибальство, рибництво	91,2	90,2	87,2	96,9	100,9	105,2
Промисловість	66,3	66,5	66,2	67,2	67,3	67,2
Будівництво	76,9	74,7	79,1	81,6	84,0	86,2
Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку	80,0	75,4	75,7	76,7	78,3	80,4
Готелі та ресторани	71,9	72,3	74,5	78,2	78,4	84,1
Транспорт і зв'язок	73,0	73,7	74,1	73,9	72,2	73,7
Фінансова діяльність	55,2	64,1	65,7	67,4	65,6	68,8
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і послуги підприємцям	82,0	84,6	84,8	87,1	90,4	92,5
Державне управління	80,5	81,1	76,4	80,7	80,5	83,6
Освіта	78,0	82,7	81,5	83,8	84,1	85,4
Охорона здоров'я і соціальна допомога	84,5	86,3	85,8	87,9	85,2	88,0
Комунальні та індивідуальні послуги, діяльність у сфері культури та спорту	76,5	70,6	66,3	68,4	69,1	71,7

Середньооблікова чисельність штатних працівників підприємств, установ і організацій упродовж серпня 2008 р. – червня 2009 р. скоротилась на 7,3 %. За останні два місяці 2008 р. державною службою зайнятості було зареєстровано майже 530 тис. незайнятих громадян.

Так, у листопаді 2008 р. щоденний приріст осіб, які шукали роботу за сприяння служби зайнятості, становив 8 тис., у грудні – 9 тис. осіб. Лише в грудні 2008 р. було зареєстровано 286,8 тис. незайнятих осіб, що є найвищим показником, отриманим упродовж одного місяця за останні 17 років. Зростання звернень до центрів зайнятості було найбільш значним у Полтавській, Вінницькій, Харківській, Дніпропетровській і Донецькій областях (на 15–20 тис. осіб протягом місяця). Чисельність незайнятих громадян, які перебували на обліку в державній службі зайнятості станом на кінець січня 2009 р. була в 1,3 разу більшою за відповідний показник 2008 р., на кінець червня 2009 р. ситуація істотно не змінилася – відповідне перевищення становило 1,2 разу. Із загальної чисельності зареєстрованих безробітних громадян станом на 1 липня 2009 р. з

економічних причин були вивільнені 64,3 тис. осіб (або 9,6 %), що в 2,1 рази більше проти з 1 січня 2009 р.

У жовтні 2008 р. – червні 2009 р. чисельність працівників, які перебувають у відпустках із дозволу та ініціативи адміністрації, збільшилась у 1,2 разу – з 2,8 до 3,6 % середньооблікової чисельності штатних працівників. Чисельність *працюючих у режимі скороченого робочого дня (тижня)* у цей період зросла в 4,0 рази – з 2,4 до 10,3 % працівників, а в таких областях, як Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Полтавська та Харківська в цих умовах працювали понад 10,0 % працівників.

Кількість актуальних вакансій наприкінці 2008 р., порівняно з даними на початок року, зменшилась удвічі, найбільш істотне зниження показника спостерігалось у листопаді – грудні 2008 р. – на 3–4 тис. щоденно. Тенденція до зменшення кількості вакансій закріпилася в 2009 р. – станом на кінець червня їх кількість була в 2,7 рази меншою ніж у відповідному періоді 2008 р.

Навантаження незайнятого населення станом на кінець січня 2009 р. збільшилось у 2,7 рази проти аналогічного періоду 2008 р., а станом на кінець червня 2009 р. цей показник збільшився в 3,3 рази (до 88 осіб на 10 вільних робочих місць) по відношенню до червня 2008 р. При цьому максимальне значення показника зареєстровано в Івано-Франківській області (522 особи), що майже вшестеро перевищує середній показник для України.

Чисельність *безробітних* за методологією МОП у середньому за 2008 р. зросла на 7,5 тис. і становила 1,4 млн осіб, з яких у державній службі зайнятості було зареєстровано 596,0 тис. осіб.

Станом на кінець червня 2009 р. статус безробітного мали 658,5 тис. осіб, що в 1,2 разу перевищує показник відповідного періоду 2008 р., допомогу з безробіття отримували 76,0 %. При цьому середній розмір допомоги впродовж 2008–2009 рр. був меншим від розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб і незначно перевищував розмір мінімальної заробітної плати лише за даними листопада 2008 р. (на 0,7 %) та лютого (на 0,9 %) 2009 р. Якщо на кінець 2008 р. середня

тривалість зареєстрованого безробіття дорівнювала 4 місяці, то на кінець березня 2009 р. вона збільшилась до 5 місяців.

Серед зареєстрованих безробітних за останні півтора року спостерігається стійке переважання жінок над чоловіками. Водночас початок фінансово-економічної кризи істотно вплинув на розмір гендерного розриву за цим показником – якщо в січні – вересні 2008 р. чисельність зареєстрованих безробітних жінок перевищувала відповідний показник для чоловіків на 117,5–128,8 тис. осіб (за даними різних місяців), то в жовтні – листопаді 2008 р. він збільшився до 144,1–134,7 тис. осіб, а в січні 2009 р. стрімко зменшився до 85,5 тис. осіб або більш ніж у півтора разу. Відповідна тенденція зберігається у поточному році – в червні 2009 р. перевищення чисельності безробітних жінок над чоловіками на зареєстрованому ринку праці становило 67,1 тис. осіб, що вдвічі менше порівняно з листопадом 2008 р. Водночас рівень працевлаштування в період кризи є більш високим у чоловіків – лише наприкінці 2008 р. цей показник був практично однаковим для обох статей (рис.).

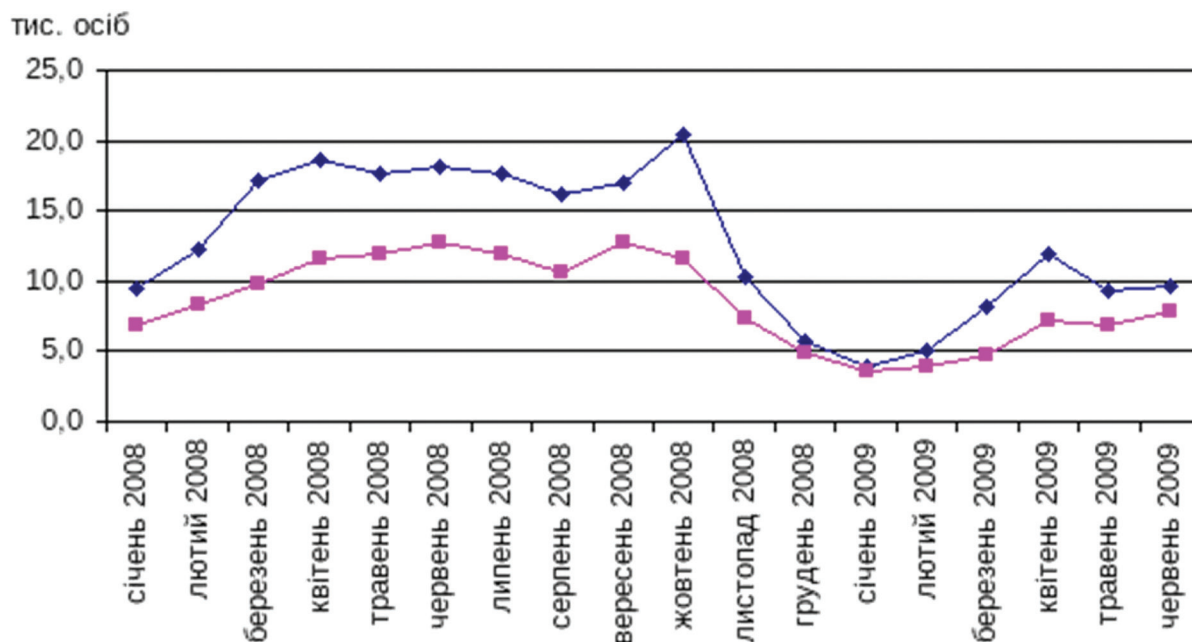

Рис. Рівень працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян за статтю, 2008–2009 рр. [1]:

— чоловіки; — жінки

У четвертому кварталі 2008 р. скорочення можливостей працевлаштування у чоловіків було більш значним, аніж у жінок, однак позитивна динаміка показника в першому кварталі 2009 р. для чоловіків також була більш вираженою. З квітня 2009 р. спостерігається зближення рівнів показника для чоловіків і жінок, при цьому загальна ситуація поточного року щодо рівня працевлаштування жінок відзначається стабільною позитивною динамікою.

Передбачається, що упродовж 2009 р. послугами служби зайнятості скористаються 3,2 млн незайнятих громадян. Прогнозується, що рівень безробіття за методологією МОП сягне 8,5–9,0 % економічно активного населення, тоді як за даними 2008 р. ці показники становили 2,5 млн осіб, або 6,4 %.

Зайнятість і економічна активність жінок працездатного віку в Україні є традиційно нижчими, ніж у відповідної вікової групи чоловіків. Гендерний паритет існує серед найманих працівників і самозайнятих осіб, тоді як серед роботодавців переважають чоловіки, а для категорії зі статусом зайнятості «безкоштовно працюючі члени сім'ї» «точку гендерної рівності» було пройдено у 2005 р. і частка жінок у ній продовжує зменшуватися. Гендерна рівність щодо зайнятості за професійними групами існує лише серед працівників найпростіших професій. Стійка перевага зайнятих чоловіків притаманна професійним групам, що належать до робітничих професій, законодавцям, вищим державним службовцям і керівникам. Поглиблення диспаритету наявне у більшості професійних груп, крім професіоналів і працівників, зайнятих у сфері обслуговування та торгівлі.

Існує загальна тенденція до досягнення гендерного паритету серед працівників, вивільнених з економічних причин, втім, окремі сектори економіки (сфера послуг, галузі бюджетної сфери) відзначаються істотними диспропорціями та/або негативною динамікою. Якщо за показником рівня безробіття населення (за ме-

тодологією МОП) в Україні існує паритетний розподіл за ознакою статі, то зареєстрований ринок праці має переважно «жіноче обличчя». Значне зменшення в 2008 р. частки жінок на ньому виникло внаслідок стрімкого падіння обсягів виробництва під впливом світової фінансово-економічної кризи у базових галузях економіки, де зайняті переважно чоловіки, – будівництві, хімічній, металургійній промисловості та машинобудуванні. Вивільнення ними працівників у другому півріччі 2008 р. призвело до помітного збільшення частки чоловіків на зареєстрованому ринку праці. Працевлаштування громадян державною службою зайнятості забезпечувало реалізацію рівного доступу до праці для чоловіків і жінок упродовж 2002–2005 рр., утім, зменшення частки працевлаштованих жінок у наступні три роки свідчить про збільшення гендерних диспропорцій.

Визначена національними Цілями розвитку тисячоліття до 2015 р. мета щодо забезпечення подвійного скорочення гендерного диспаритету за рівнем заробітної плати сьогодні залишається не реалізованою – жінки в Україні мають значно менші заробітки, ніж чоловіки.

Наявність означених диспропорцій і гендерного диспаритету за багатьма показниками, що характеризують ситуацію на ринку праці України, особливо в період фінансово-економічної кризи, свідчить про необхідність перегляду й уточнення індикаторів і завдань Цілей розвитку тисячоліття для України до 2015 р., розробки та затвердження Державної програми зайнятості, Загальнодержавної цільової соціальної програми збереження і розвитку трудового потенціалу України на період до 2017 р., інших заходів у рамках державних цільових програм з відповідного напрямку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний щорічник України за 2008 рік : довідник / під ред. О. Т. Осаулко. – К. : Техніка, 2009. – 648 с.